

Adriára, valahová külföldre, és újra átengedi nekem a várat. A Homokvárat. Amit ketten próbálunk megtartani. Az én mesémmel. T. Olivér szövegeivel. Illetve fordítva. Amik aztán az édesvatta-kócolóban összekócolódtak. Nemezelődtek.” Arra a kérdésre, hogy kik azok, akik ezeket a szövegeket előállítják, és kiteszik azokat a „nemezelődés” soha be nem végződő folyamatának, soha nem adhatunk végleges vagy kimerítő választ. Ahogy Reményi József Tamás mondta Tolnai Titorelli *faiskolája* című tárlatának megnyitóján, 2017-ben: „Nem időben egymás mellé állítható önarcképek mutatják őt, hanem egyetlen pillanat picit arrébb vont ismétlődései. Ahogyan Franz Kafka regényében, *A perben* Titorelli ágya alól is ugyanazok a képek kerülnek elő egymás után.” A *Szeméremékszerek* olvasójának engednie kell az önmagától való elkülönöződés megállíthatatlan áramlásának, a sodrásra kell hagyatkoznia. Jelentős mű; megéri.

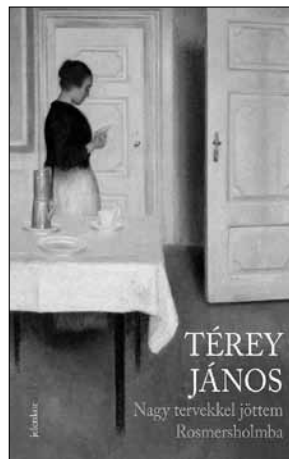
S Z É N Á S I Z O L T Á N

A ROSMER-HAGYATÉK

Térey János: Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba

Átlagos méretű és terjedelmű, keményfedeles könyv. Kb. 13,5x19 cm, 105 számozott oldal, az utolsó vers utolsó lapján már nincs oldalszám, tartalomjegyzékkel együtt 108 oldal. A védőborító bal fülén a megszokott ismertető, a jobb fülről azonban hiányzik a szerző műveinek felsorolása, a több mint húsz kötet, versek, verses regények, novellák, regények, esszék és a négy drámakötet. A jobb fülön helyette a borító szürke színétől eltérő fekete alapon a szokottnál nagyobb szerzői portré, mely elfoglalja a papírfelület több mint felét, alatta a név és két évszám: Térey János (1970–2019). A két fül között a papír fehérségén egy másik arc, az, amit a kötetbe foglalt írások, versek, kisprózák és egy rövid drámaátirat kirajzolnak.

A tavaly váratlanul elhunyt költő posztumusz kötetéről van szó, melynek már a címe (*Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba*) is eleve tragikus alaphangot üt meg, hisz a művek olvasója aligha tudja magát függetleníteni a megjelenés körülményeitől. Közhely, de mégis muszáj itt lejegyezni: Térey János rendkívül gazdag és a recepció által is a legjobbak közé sorolt életműve váratlanul és idő előtt ért véget, számtalan jelentős mű, esetleg remekmű születésének reményét végleg

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
112 oldal, 2499 Ft

szertefoszlata. Ennek következtében ez a kötet vált az életmű zárókövévé, anélkül hogy annak betetőzéseként, a korábbi poétikák kiteljesedéseként kellene olvasnunk. Mégis, mint egy hirtelen megállt mozgókép, kimerevít egy pillanatot, még emlékszünk az előző képkockákra, az egész filmre, és talán sejtjük, de már nem tudjuk meg, mi lehetett volna a folytatás. Az életmű korábbi részével alkotott folytonosságra, a Térey írásművészetét jellemző táj- és térpoétikára, tematikákra, a versbeszéd sajátosságaira a fülszöveg is felhívja a figyelmet, s a kötet olvasója aligha csalatkozik, jellegzetes Térey-kötetet tart a kezében, mely leképezi az életmű műnemi összetettségét, az egyes műveken belül érzékelhető műfaji keveredéseket, és – dacára a verses regények és színpadi művek sikerének – a líra dominanciáját is demonstrálja. Ennélfogva a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* kötetet végül is egyfajta szintézisként is felfoghatjuk.

Tovább bontva a Térey-korpusz jellegzetes, több műben megragadható vonásait, megállapíthatjuk, hogy az első, *Elfüggenyözött ország* című ciklus a történelem iránti érzékenységet állítja a középpontba. Az első két vers a múlt és jelen szembesítésére egy poétikailag sikerült és – véleményem szerint – egy kevésbé sikerült példával szolgál. Az *In situ* című vers történelmi összefüggésrendszerét az Attika pusztulásáról szóló, mottóul választott Hölderlin-idézet és a régióhoz kapcsolódó kultúrtörténet teremti meg, míg a másik pólust maga a verstörténet ideje adja, mely a közelmúlt gazdasági-társadalmi válságával küzdő Athénban egy pontosan meghatározott helyszínen, az Euripidész és a Menandrosz utca sarkán játszódik. (Ha valaki nem járt ott, miként e sorok írója sem, a Google Mapsen kikereshető, az ott látható képek visszaigazolják a vers „hitelességét”: „Bedőlt / Boltok lehúzott redőnye telegraftitizve” [7.].) A két idősík közti kapcsolatot a versbeszéd archetipikusnak mondható szituációja és időindexe, az éjfélnél idegen helyen (idegenként) történő eltévedés teremti meg. Ebben a kiszolgáltatott egzisztenciális helyzetben a szorongást az ironia oldja fel, a lírai én ugyanis eljátszik a gondolattal, hogy az utcák névadói, a két drámaköltő mit éreznének a róluk elnevezett városrészt látva. A nyitó vers felmutatja a Térey-művek látásmódjának egy másik karaktervonását is, melyet a *Paulus* kapcsán Margócsy István a „pusztulás melankóliája”-ként nevezett meg.¹ Az *In situ* zárata is pontosan mutatja azt, hogy a múlt megidézése Térey-nél nem valami édeskés nosztalgia jegyében történik, ugyanis a jelen számára saját történelme válaszképtelen, halott:

*Attika régi magától sincs
Meghatva, egyébként jól van.
Néha leissza, butára üríti magát;
És in situ megleli
Ősi, teremtvő kedvét, holtan.*

A *Perszephoné levele* az ismert mitológiai történet mai szcenikával történő újraírása. Ez sem új jelenség a Térey-életműben, Molnár Gábor Tamás *Nibelung-lakópark* kapcsán állapítja meg: „Térey műve a mitikus hősöket és isteneket összemosza a kortárs kultúra »elidegenítő materializmusával« és a jelenkori történelem narratíváival”,² s ez igaz erre a versre is. Térey versnyelve elbírná az aktualizálást, akár a közhelyek (ironikus) versbe emelését is, ebben az esetben azonban, azt gondolom, ez nem sikerült. Hádész alvilágból való feljövételének jelenetében például a fekete lovakból fekete terepjáró, az istenségből pedig újjazdag cukrosbácsi lesz: „És kibújik a hasadékból az a furcsa férfi. / Ott áll az aszfaltút végén / Sötétséget fújó, fekete terepjárójával, wow!” (11.). A nyitó vers szemléleti-poétikai összetettségéhez képest ez a vers jóval kevesebbet ad. Jobban működik az aktualizálás az

¹ Margócsy István: Térey János: *Paulus*, 2000, 2002/1, <http://ketezer.hu/2002/01/384/> [2020. 03. 31.]

² Molnár Gábor Tamás: A mítosz újrafelhasználása és a költői nyelv Térey János *Nibelung-lakóparkjában*, *Alföld*, 2017/8, 75.

Ibsen-dráma átíratában, mivel ott érezhetően más a tétje az idősíkokkal való játéknak, a *Perszephoné* levelében viszont egyik irányba sem látom ezt működni: sem a mítosz értelmezéstörténete, sem a lehetséges befogadói (ön)reflexiók szempontjából.

Míg ezt a verset a tét nélküli költői játék teszi súlytalanná, addig a kötet legtöbb írása a személyes élet és a közös történelemmel való számvetés, az írások műfajától függetlenül a 'ki vagyok én?' és a 'kik vagyunk mi?' egymást kölcsönösen feltételező kérdéseinek többszöri újrafogalmazása. A versek esetében érzékelhető tendencia a mondanivaló allegorikus megjelenítése felé való elmozdulás, a trópus referenciális valóságvonatkozását azonban jellemzően a versnyelv ironikus működése bizonytalanítja el. Az *Avartalanítás*ban például a 20. századi magyar történelem átírásának (de facto meghamisításának: „Legalább ha a komünt kisatírozhatnád! / Trianont meg a Dont...” [13.]), a közösségi önszemlélet torzulásának metaforája az erdő megtisztítása, a múlt negatív történelmi eseményeinek törlése, az „avartalanítás” hangalakilag az 'ivartalanítás' szót idézi meg, így a vers értelemadásába önkéntelenül is belejátszik a természetlenné tétel jelentésaspektusa. Ugyancsak telitalálatnak gondolom az *Udvari kultúra* ciklusból az *Irgalmi negyed* címadását és a vers több kifejezését („keresztény kiképzőtábor”, „üdvösségi verseny” [74.]), ahol – ha jól értem – az egyházak társadalmi aktivitása a 'vigalmi negyed' prostitúcióra utaló kifejezésével cseng össze. Az *Avartalanítás*hoz hasonló allegorikus nyelvi szerkezet épül fel *A Júdás-kos* című versben, ott azonban hiányzik az a nyelvi invenció, ami az áruulás képi ábrázolásának közvetlenségét oldaná, s ebből a szempontból nem segít az egyértelmű Nietzsche-allúzió sem.

A hajdú, a nagykun, a tót meg a jáász című vers a 'ki vagyok én?' kérdését az ősök számbavételén keresztül József Attila *A Dunánál* című versének intertextuális terében fogalmazza újra. A szövegek közötti utalás révén mozgásba hozza a két világháború közötti 'mi a magyar?'-vita kontextusát is, s bár a József Attila-vers újrairása eleve a magyarság esszenciális meghatározhatóságának problematikus voltát sejteti, a Térey-mű zárlatában a családi traumák számbavétele után a versbeszélő végül a Csehov-dráma hőseivel azonosul, ezzel az ironikus gesztussal reflektálja ki magát a nemzeti identitás meghatározásának kényszere alól:

*Negyvenhét éves vagyok,
Mint Ványa bácsi, mikor kiborult
E férfiak számára különösen veszélyeztetett korban;
Mégis Asztrovhoz húzok,
Mert ő legalább tevékeny és empatikus:
Belegondol Afrikába.
Szörnyű hőség! Hogy ott mi lehet.*

Bizonyos értelemben szintén a Duna a „főhőse” a *Barbaricum* című, két versből álló kompozíciónak, melynek első darabja a másfél ezer évvel ezelőtti természeti táj képzeletbeli újraalkotása, a második pedig egy fiatalkori emlék megidézése révén kanyarodik vissza ugyanide: Budapest alatt ma is az ezeröttszáz évvel korábbi Duna homokhordaléka adja az alapot. A *Barbaricum* a fentebb hivatkozott versek allegorizáló tendenciáival szemben inkább a szimbólum felé közelít, s a közelmúlt magyar irodalmából egy másik tragikus sorsú debreceni szerző, Borbély Szilárd *Nincstelének* című regényének történetét juttatja eszembe a föld alatt futó folyókról, mely ott az egyéni és a közösségi identitás megalkothatatlanságának példázata, de az *Anyakönyvi kivonat*ra című egysoros („Amikor a tervrajz túléli a házat.” [15.]) talán ebben a szövegek közötti összefüggésben is megérthető. Ennek kapcsán a Térey-költészet egy másik jellegzetességét is ki kell emelni: a tér, a zárt terek poétikai funkcióját, mely a kötet több írásában identitásképző erővel bír. Az *Átlagos magyar* címe és első sora egy újabb nyelvi játék a cím olvasása utáni befogadói elvárás (milyen is

lehet egy átlagos magyar [ember]?) és a vers tárgya (az átlagos magyar lakás) között, de a két jelentésvonatkozás (a várt és a szövegben megvalósuló) a versben egymásra is vonatkozik: „Minden zug a tér lakóiról mesél” (67.). A lakott tér és lakója közötti metonimikus azonosulás másik példája az ugyanebben a ciklusban található *Elhoztuk a leckét* című rövidpróza, melynek főhőse még kisiskolásként is rácsos ágyban alszik, s csak miután társai előtt megszégyenül, kap rendes ágyat, majd – így zárul ez a parabola – felnőttként, miután tönkrement a házassága és elveszítette munkahelyét, ismét a pszichiátria rácsos ágyában végzi.

A kötet- és a cikluscímadás azonossága miatt a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* című szövegegység a kötet tengelyének is tekinthető. A ciklusban szereplő írások, bár tematikusan és műfajilag is eltérnek egymástól, szöveggközi utalásaik révén mégis szoros egységet alkotnak. A *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* című novella főszereplője a címben említett budai épület, melynek története a vendéglő 1899-es megnyitásától lényegében napjainkig tart, de az elbeszélte események fókuszja Budapest ostromának idejére esik.

Bár a mű történelmi háttére és cselekménye miatt nehéz lenne ezt az időszakot egyfajta aranykorként meghatározni, az utána következő évtizedek a funkcióváltások és az épület pusztulásának a története, az épület architektúrájának változása párhuzamos a történelmi emlékezet megkopásával, melynek köszönhetően az egykori nyilas neve felkerül a második világháború polgári áldozatainak emlékművére. A novella több kapcsolódási pontot is felkínál az olvasónak. Térey a művet Zoltán Gábornak ajánlja, s ez a dedikáció az elbeszélte történetet tekintve nem véletlen. A nyilas rémuralmat feldolgozó Zoltán Gábor-regények a novella elsődleges kortárs intertextusai, noha a Térey-mű cselekménye sokkal kevésbé brutális, s erre a novella maga is reflektál: „ebben a házban nem aláztak meg senkit szadista inkvizítorok vagy szexuális bűnözők” (42.). A vendéglőt bérlő Szédelyi Gábor személyén keresztül kötődik a novella a Zoltán Gábor regényeiben feltárt történelmi traumákhoz, de Szédelyi, aki maga is nyilas volt, elkobzott értékek számára biztosított elosztóhelyet a fegyveres pártszolgálatos vejének és csapatának. Emiatt az oroszok a vendéglő mosdójában agyonlövik. A másik kapcsolódási pont a második világháborús történet, mely a Térey-életműben valamelyest is jártas olvasó számára felidézi a szerző hasonló témájú jelentős műveit, mindenekelött a *Paulust* vagy a *Drezda februárban* verseit. A novellában felvázolt történelmi háttér miatt a Szédelyi és a Jerabek család, valamint a Lengyelországból menekült Jerzy történetét hitelesként olvassuk, de az elbeszélői kérdések sora és fordulatai („A vendéglőt belülről úgy képzeljük, mint egy stilizált vadászlakot” [39.]) arra utalnak, hogy ne historiográfiai értelemben, hanem mint fikciót, olvassuk családtörténetekként a novellát. De ki is valójában az elbeszélő? A nézőpontja és az eseményekről, személyekről, helyszínekről való tudása és a falon lógó fekete vadkanfejű való képzeletbeli dialógusa alapján az ostrom idején hatéves Lilihez áll közel, de mégsem azonos azzal. A *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* XI. része egy versbetét, egy fiktív dialógus, melynek nyitó sorai a következők: „»Mit tehet az ember, aki rádöbben, / Hogy házában hetven évvel ezelőtt / Bűntanya volt, vér folyt, és embert öltek?»” (45.). Többről van azonban szó, mint arról, hogy a beszélő feltárja az elbeszélte történethez fűződő személyes érintettségét, ugyanis a ciklus többi szövege is visszautal a novella színhelyére és központi történésére, Szédelyi Gábor kivégzésére. Az Ibsen-átiratban Rebeka kérdése együtt idézi meg a dráma szövegét (Rosmer öngyilkossá lett feleségének szellemére utalva) és a novella történetét: „Az a nő jár vissza vágatató fehér ló képében? / Vagy akit megöltek, a szomszéd vendéglős?” De az *Utolsó idők* című rövidpróza leírása is emlékeztet a *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* helyszínére. A szövegek közötti párbeszédnek két értelmezési lehetőségét látom: vagy túlmutat a szövegek világán a biográfikus szerző felé, vagy elemeli a novella cselekményét és világát a konkrét történelmi háttértől, és egyfajta mitikus, új történelmet megalapozó eseménnyé avatja.

A *Rosmersholm* Ibsen más drámáihoz képest ritkábban játszott, noha a közéleti vonatkozásai (liberálisok és konzervatívok szembenállása) miatt könnyen aktualizálható darab. A kötet címadó *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba*, Térey prózai és drámai átiratai azonban nem ezt a mozzanatot ragadják meg, hanem azt, amikor a hitét elvesztő Johannes Rosmer kilép lelkészi hivatalából, hogy Rebekával új életet kezdjen. A két Térey-szöveg illeszkedik is egymáshoz, erre utal címadásuk is. Az *Átadás* című próza egyes szám harmadik személyben mutatja be Rosmert, pontosabban azt a szituációt, amelybe hivatalának elhagyása után került. Az *Átvétel* című drámai jelenet pedig a Rebekával folytatott dialógus – melyben időnként más hangok (Hang, Kórus) is megszólalnak –, egyrészt újraírja az Ibsen-dramát, megidézve annak alapszituációját és több részletét, másrészt napjainkba helyezi a történetet, s ezzel együtt a Térey-életműbe szervezti a drámai átiratot. A fentebb idézett utalás mellett az Ibsen-műben is központi kérdéssé váló múlthoz, őshöz való viszony kérdését is újrafogalmazza, mely a kötet első ciklusának, különösen *A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász* című versnek is központi témája, Térey itt reflektál újra az ott felvetett problematikára:

ROSMER *Hogyne. Az ősök bűnei visszaköszönnék.*
A szépapák szenvedélyeiről még nem szoktunk le,
Ismételjük a tévelygéseiket,
Az ő éhínségüktől kínlódunk,
A bőségüktől puffadunk,
Szerelmi stigmáikat, háborús sebesüléseiket hordjuk
Nemzedékek múlva is.

Mint látható, Térey posztumusz kötete valóban szorosan kötődik a majd' három évtizedes pálya során kimunkált poétikákhoz, és talán éppen Rosmer alakja mutathat meg valamit abból, hogy merre alakulhatott volna tovább az életmű. Lehetséges, hogy tévedek, de az Ibsen-dráma hőisében mintha egy Termannhoz hasonló alteregó kezdett volna formálódni, s Rosmersholm (az „elátkozott föld, / Mindenkit megbetegít” [61.]) mintha a mai Magyarországot szimbolizálná.

Az eddig idézett művekből is látható, hogy a kötet írásai a személyes identitás folyamatos újradefiniálására tesznek kísérletet, a versek pontosan példázzák a közösségi emlékezet és a személyes élettörténet által formált szubjektum önazonosságának sokrétűségét. Ezeknek az összetett és műről műre újraíródó identitásalakzatoknak egyik aspektusát jelenti a jelen közéleti problematikájára való reflexió, mely az ezredforduló óta meghatározó jellemzője Térey életművének is. Már a nyitó versben is felfedezhető a mai politikai diskurzusra való utalás („Ilyen zugokra mondják, hogy no-go zóna” [7.]), de a Térey-szövegek inkább egyfajta ellendiskurzusként működnek (az előbbi idézet folytatása: „Pedig itt mindenki fehér” [7.]). S ha a posztumusz kötetre is igaz, amit a *Moll* kötet kritikusa, Görföl Balázs megállapít, miszerint „versei leírnak, de nem kommentálnak. Térey a legtöbbször kívülről vagy felülről tekint versei világára, elegáns, magabiztos távolságtartással”,³ akkor a művek mégiscsak láthatóvá, olvashatóvá teszik a versbeszélő közel sem semleges nézőpontját is, azt a pozíciót, ahová önmagát helyezi, ahonnan letekinthet műveinek világára. Ez a költői gesztus már önmagában is beszédes, és segít megérteni, hogy ebben az esetben mit is jelenthet az a „közérzeti líra”, melyet a közéleti megnevezés helyett az *Édes hazám* című antológiáról írt kritikájában Fehér Renátó javasol.⁴ Térey művei esetében sem a szöveg közéleti referenciái az érdekesek

³ Görföl Balázs: Téli utazás, *Jelenkor*, 2014/1, 108.

⁴ Fehér Renátó: Két elszódalolt évtized, *Prae.hu*, <https://www.prae.hu/article/5319-ket-elszodalolt-evtized/> [2020. 03. 31.]

elsősorban, melyeket minden befogadó a saját politikai-ideológiai preferenciái szerint alkothat meg az olvasás során, hanem az, ahogyan a jelenkori valóság az azt érzékelő szubjektum szűrőjén átszűrve műalkotássá válik. A versbeszélő műben kifejeződő (fikatív) közérzete ezáltal lehet a közélet irodalmilag releváns reflexiója. Ebből a szempontból a kötet „legerősebb” verse az *Udvari kultúra*, mivel kifejezetten a mai magyar értelmiségi lét társadalmi kontextusára, az ahhoz való viszonyulás módozataira kérdez rá: a bürokrácia és a sajtó hatalmára („Ahol az irodista az isten, / A sajtó élet vagy halál” [75.]); a hatalom ősi ’pénzt és cirkuszt’ kínáló manipulációjára („A klientúra kenyéréért könyörög / És cirkuszbba zúdul a zöm” [75.]); a társadalmi közönyre („A középosztálynak fél lépés is fárasztó. / Mozgékony népünk sem lázad” [75.]); a parvenü kulturálatlanságra („Úrhatnám ízlés diktál: / Csuklózta az udvar [75.]), és még szemezgethetnék tovább a versből. Miközben tehát elég egyértelmű a mű kritikai iránya, és egyértelmű a versbeszélő megszólalását motiváló negatív közérzet is, mégis biztos vagyok benne, hogy nem minden olvasó számára ugyanazt jelenti a verscímbe foglalt „udvari kultúra”, ám ha politikai és ideológiai beállítottságtól függetlenül osztozik a versben esztétikailag megformált és kifejezett rossz közérzetben, akkor talán éppen ez a vers lehet annak a hiányzó „nemzeti közép”-nek a helye, ahol az egyébként egymásnak feszülő irodalmi felekezetek találkoznak.

A kötet utolsó ciklusa, az *Élete augusztusban* tulajdonképpen szociális tabló, mely különböző társadalmi szerepeket (*Kétféle sötét, Látogatás egy frontembernél*); személyközi viszonyokat (*Logisztika*, a Lanczok Gábornak, Orcsik Rolandnak és Poós Zoltánnak ajánlott *A fiatal magyar popzenére, Imához, Férfiak békülnek*); táj- és időmetszeteket (*Déli falvak, Kilencvenes évek*) vonultat fel. A versbeszélő léthelyzetét meghatározó attribútum, mely több versben is megfogalmazódik, a „középkorúság” („Ezen mindig nevetünk, legalábbis mi, akik elmúltunk negyvenévesek” – *Kilencvenes évek* [95.]), de érzékelhető tendencia a versek közéleti vonatkozásának a háttérbe szorulása is, kivéve a ciklust és a kötetet záró *Gyázmunkás* című verset, mely dramatikus párbeszéd a kérdező és a válaszadó fikatív társadalmi szerep, a „gyázmunkás” között. A szerep ezúttal a szubjektum állandó veszteség- és hiánytudatának kifejezése, de a vers zárata visszautal az *Udvari kultúra* társadalmi passzivitást kritizáló (fentebb idézett) részletére is:

„Gyázmunkás, hallasz-e?” „Én már nem.”
 „Csomagolsz?” „Maradok.” „Mi az új munkád?”
 „Temetem a birkatürelmet,
 Mától lázadok.”

A fülszöveg szerint a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* kompozícióját még maga Térey állította össze, ha így van – s ezt nincs okunk kétségbe vonni –, a kötetzáró vers helyének kijelölése már önmagában megrendítő, a benne megjelenő és sejtetett veszteség- és hiánylista a kötet megjelenésekor már újjal bővült.